10.17951/j.2020.33.4.291-304

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXXIII, 4 SECTIO J 2020

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu. Wydział Filologiczno-Pedagogiczny

ELŻBIETA SAŁATA, EWA GAWRYŚ

ORCID: 0000-0001-5662-0821; e.salata@uthrad.pl
ORCID: 0000-0002-2086-9462; e.gawrys@uthrad.pl

Przemoc domowa a funkcjonowanie młodzieży w szkole w okresie adolescencji

Domestic Violence and Functioning of Youth at School During Adolescence

Propozycja cytowania: Sałata, E., Gawryś, E. (2020). Przemoc domowa a funkcjonowanie młodzieży w szkole w okresie adolescencji. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, *33*(4), 291–304. DOI: https://doi.org/10.17951/j.2020.33.4.291-304.

STRESZCZENIE

Przemoc w rodzinie jest najbardziej dramatycznym, ale również powszechnym problemem społecznym. W stosunku do członków rodziny narusza ich wolność, godność, dobra osobiste i podstawowe prawo do zdrowia i życia. Przemoc w rodzinie ma olbrzymi wpływ na rozwój młodzieży w okresie adolescencji. Fizyczne i psychiczne krzywdy, jakich doświadcza młodzież krzywdzona, ujawniają się w różnej formie i obejmują wszystkie sfery jej życia. Pod wpływem niekorzystnych uwarunkowań rodzinnych występują zakłócenia funkcjonowania młodzieży w szkole i w społeczeństwie. Celem opracowania jest określenie wpływu przemocy w rodzinie na funkcjonowanie młodzieży w środowisku szkolnym i domowym. Przemoc jest bardzo drażliwym tematem, dlatego młodzież potrzebuje wsparcia ze strony każdej instytucji czy osoby, która podejmuje działania interwencyjne związane z zapewnieniem bezpieczeństwa osobom poszkodowanym przemocą oraz z łagodzeniem negatywnych skutków przemocy. Dla zapewnienia większego komfortu młodzieży doznającej przemocy domowej należy systematycznie przeprowadzać szkolenia i warsztaty dla pracowników szkół i instytucji oświatowych, świetlic i klubów środowiskowych oraz pracowników miejskich ośrodków pomocy społecznej na temat pracy z rodziną z problemem przemocy domowej.

Słowa kluczowe: młodzież; adolescencja; rodzina; przemoc

WPROWADZENIE

Przemoc w rodzinie jest powszechnym problemem społecznym, na który najczęściej narażona jest młodzież i dzieci. Powoduje ona szkody w rozwoju fizycz-

nym i psychicznym, a także ma negatywny wpływ na osiągnięcia szkolne i rozwój młodzieży w okresie adolescencji. Zjawiska te występują częściej w rodzinach dysfunkcyjnych. Objawia się to na poziomie sposobów rozwiązywania konfliktów, zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych, deprywacji potrzeb, rozbicia, rozpadu i patologii zachowań. Najczęściej uwidacznia się to w zachowaniach dzieci i młodzieży oraz w ich skłonnościach do różnego rodzaju patologii. Rodzinę z problemem przemocy charakteryzują następujące cechy: niejasne, pogmatwane, ukryte zasady oraz reguły postępowania i zachowania; sztywność ról rodzinnych; wysoki poziom strachu, napiętej atmosfery i niepokoju; pozorna intymność, wzajemność i interaktywność; zagubienie lub zanikanie potencjałów psychofizycznych; brak wyodrębnionego ego i tożsamości członków rodziny. Młodzież nie potrafi sama poradzić sobie z problemem przemocy w rodzinie. Z kolei rodzina to najważniejsze środowisko wychowawcze odpowiadające nie tylko za poszczególnych jej członków, ale również za społeczeństwo i naród. Celem opracowania jest określenie oddziaływania przemocy w rodzinie na funkcjonowanie młodzieży w środowisku szkolnym i domowym.

ZJAWISKO PRZEMOCY DOMOWEJ W RODZINIE

Rodzina jest najmniejszą podstawową komórką społeczną, która zaspokaja potrzeby wszystkich jej członków. W zdrowej rodzinie każdy członek ma prawo do swojej tożsamości, autonomii, niepowtarzalności, do sprawiedliwego podziału obowiązków, komunikacji, bezpieczeństwa, miłości i szczęścia (Rutkowska, Makara-Studzińska, 2015). W życiu każdego człowieka odgrywa ona bardzo ważną rolę. Jest wspólnotą ludzi, która zaspokaja swoje potrzeby i razem osiąga określone cele. W różnych fazach życia rodzinnego pojawiają się konflikty i problemy. Ważne jest, aby rozwiązywać je konstruktywnie. Jeśli to się nie udaje, to dalszym skutkiem jest rozkład życia rodzinnego (Cichla, 2009). Przemoc w rodzinie jest problemem społecznym, któremu poświęca się coraz większą uwagę publiczną i polityczną (Gelles, 2003).

W dzisiejszych czasach przemoc w rodzinie w stosunku do młodzieży jest problemem wieloaspektowym i złożonym, a jednocześnie powszechnym (Krzywicka, 2007; Lewicka-Zelent, Trojanowska, 2017). Jak wskazują liczne raporty rodzime i międzynarodowe, przeobrażenia cywilizacyjne, migracja ludzkości oraz nowe uwarunkowania socjokulturowe i prawne mają wpływ na ogromną eskalację przemocy. Jak twierdzi Ewa Dąbrowska (2012), przemoc od zawsze towarzyszy całym pokoleniom, jednostkom, narodom. We wcześniejszych epokach młodzież traktowano jak istoty ludzkie mniej wartościowe, obdarzone licznymi wadami, obciążone zwierzęcą naturą, opętane przez diabelskie moce, które należało przepędzić pasem, kijem czy innym narzędziem. Wierzono, że dziecko wychowywane poprzez strach, kary cielesne, niejednokrotnie graniczą-

ce z katowaniem, osiągnie dobro i prawidłowo się będzie rozwijać. Zachowania agresywne rodziców i przemoc wobec młodzieży były ogólnie tolerowane (Jarosz, Nowak, 2012).

Przemoc w rodzinie dotyczy różnych relacji, takich jak przemoc wobec partnera, młodzieży, osób starszych czy niepełnosprawnych (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000). Niesłusznie utożsamiana jest jedynie z rodzinami patologicznymi. Zjawisko przemocy związane jest nie tylko z chorobą psychiczną, uzależnieniami (np. alkoholizmem, narkomanią), ze skrajną biedą czy z wycofaniem społecznym, występuje bowiem w każdym środowisku, przy czym bardziej widoczne jest w rodzinach patologicznych. Rodziny te częściej są klientami instytucji pomocy społecznej i dlatego podczas rozpoznawania potrzeb ich członków często dochodzi do ujawnienia aktów przemocy (Jarosz, 2001). Przemocy doświadczają również jednostki z rodzin wzorcowych, które na zewnątrz wyglądają „dobrze". Takie rodziny ukrywają tajemnicę przemocy w swoim domu, ponieważ boją się tego, co inni powiedzą (Dąbrowska, 2012). Rodziny z wyższych warstw społecznych dysponują lepszymi środkami do ukrywania przemocy, jak chociażby korzystanie z prywatnych usług lekarskich w przypadku obrażeń czy urazów. Skrywaniu przemocy w tych środowiskach sprzyja też mniejsza kontrola społeczna. Niestety, rodzina dysfunkcyjna, a taką jest niewątpliwie rodzina z problemem przemocy, nie spełnia swojej roli właściwie (Sakowicz, 2007), nie jest zdolna wypełniać przypisanych jej funkcji. W rodzinie, w której występuje przemoc, są m.in. zaburzenia: komunikacyjne; strukturalne – zamiana ról; własnych granic – brak zaufania; relacji między najbliższymi osobami – brak szacunku dla poglądów, intymności i uczuć dziecka oraz młodzieży (Seweryńska, 2004).

W mediach – telewizji i prasie – zjawisko przemocy ukazuje się jako szczególnie brutalne i drastyczne zachowania wobec członków rodziny, często łączone z dewiacjami lub alkoholem. Taki obraz przemocy wywołuje w społeczeństwie postawy restrykcyjne do patologicznych oprawców (Jarosz, 2001). Kiedy przemoc w rodzinie łączy się z innymi problemami, jak np. nadużywanie narkotyków i alkoholu czy psychiczne problemy zdrowotne, rozwój emocjonalny, behawioralny i społeczny dzieci jest jeszcze bardziej zagrożony, a ponadto występują problemy edukacyjne (Hardesty, Haselschwerdt, Johnson, 2012). W rodzinach o niskim statusie społecznym przemoc wobec młodzieży przybiera postać zaniedbania i kar cielesnych, natomiast w rodzinach o wyższym statusie materialnym powszechna jest przemoc psychiczna. Zdaniem Ireny Pospiszyl wykształcenie, wykonywany zawód czy wysokość dochodów mają wpływ na stosowanie przemocy fizycznej. Do stosowania przemocy wobec młodzieży przyznają się osoby na kierowniczych stanowiskach i urzędnicy. Są to osoby lepiej zarabiające. Przemoc wobec młodzieży częściej stosują matki, przybiera ona łagodniejsze formy (np. klapsa). Z kolei ojcowie stosują surowsze kary, takie jak bicie pasem. Przemoc stosuje przeważnie rodzic dominujący w rodzinie.

Rzadziej przemoc występuje w tych rodzinach, w których pozycja rodziców jest wyrównana (Pospiszyl, 1999). O tym, że przemoc ma miejsce w rodzinie, świadczą m.in. tzw. Niebieskie Karty, które są zakładane członkom rodziny. Na rysunku 1 zamieszczono dane statystyczne dotyczące działań policji podjętych w procedurze „Niebieskiej Karty".

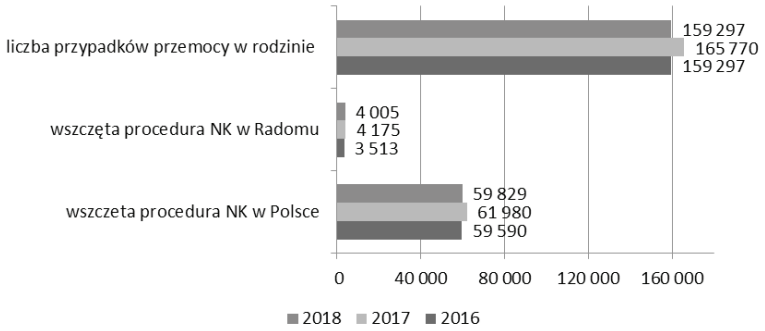

Rysunek 1. Działania policji w procedurze „Niebieskiej Karty"
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Chcąc określić, jaki jest wymiar przemocy w rodzinie w Polsce, a na jej tle – w Radomiu, przeprowadzono analizę danych statystycznych Komendy Głównej Policji oraz działań podejmowanych przez policję wobec przemocy w rodzinie w ramach wszczęcia procedury „Niebieskiej Karty". Policja odnotowała w 2018 r. aż 159 297 przypadków przemocy w rodzinie. Było to o 6473 przypadków mniej w stosunku do 2017 r., kiedy to liczba ta była równa 165 770. Jest to jednak nadal bardzo dużo, co wskazuje na to, że przemoc w rodzinie jest poważnym problemem społecznym.

Z danych statystycznych dotyczących działań podejmowanych przez policję wobec przemocy w rodzinie oraz wszczęcia procedury „Niebieskiej Karty" wynika, że w 2018 r. policja wdrożyła procedurę „Niebieskiej Karty" w 59 829 przypadkach, a zatem mniej o 2151 w stosunku do 2017 r., kiedy to liczba ta wyniosła 61 980. W Radomiu najwięcej formularzy policja wypełniła w 2017 r. – 4175. W 2018 r. odnotowano tu spadek o 170 przypadków, liczba wszczętych procedur „Niebieskiej Karty" wyniosła bowiem 4005.

Najbardziej niepokojące są dane dotyczące liczby osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie. Jak wynika z rysunku 2, przemocy doświadczają osoby słabsze od sprawcy – kobiety, małoletni, mężczyźni.

Analizując rysunek 2, można stwierdzić, że liczba osób dotkniętych przemocą w rodzinie maleje. W 2016 r. całkowita liczba ofiar wyniosła 91 789, w tym 14 223 małoletnich. W 2017 r. odnotowano wzrost do 92 529 przypadków, w tym 13 515 małoletnich. Z danych policji za 2018 r. zaś wynika, że licz-

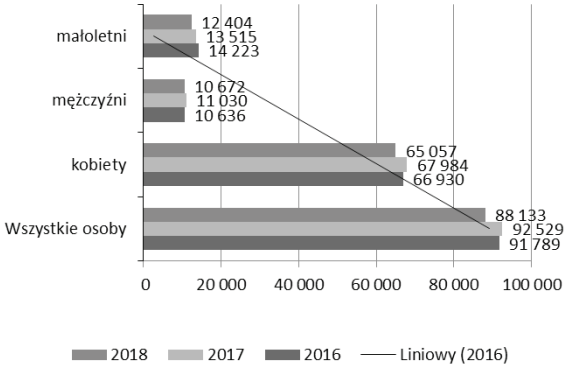

Rysunek 2. Liczba osób dotkniętych przemocą w rodzinie w latach 2016–2018
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

ba ta spadła do 88 133, w tym 12 404 małoletnich. Według policyjnych danych statystycznych przemoc mogła dotyczyć także kobiet i mężczyzn, co oczywiście wskazuje na to, że małoletni nie tylko byli ofiarami przemocy bezpośrednio, lecz także doświadczali przemocy, patrząc na krzywdzenie innego członka rodziny (KWP Policja, 2019). Potwierdza się fakt doświadczania przemocy przez większą liczbę młodzieży niż wskazują statystyki, ponieważ życiem uczuciowym rodziny dysfunkcyjnej dotkniętej problemem przemocy i problemem alkoholowym najczęściej rządzą zasady: „nie mów", „nie ufaj" i „nie czuj". Nakazują one milczenie i zobowiązują członków rodziny do zatrzymania w tajemnicy tego, co dzieje się w domu.

Porównując ogólną liczbę (w 2018 r. – 159 297) zarejestrowanych przypadków przemocy do wszczętych postępowań przygotowawczych z art. 207 Kodeksu karnego (w 2018 r. – 28 786), niepokoi fakt, że tylko w 15 684 przypadkach sprawa przemocy została skierowana do sądu. Patrząc na liczbę osób wskazaną w analizie Komendy Głównej Policji, co do których istnieje podejrzenie doświadczania przez nich przemocy w rodzinie (w 2018 r. – 88 133, w tym 12 404 małoletnich), należy stwierdzić, że istnieje konieczność zaangażowania różnych instytucji (w tym oświatowych) w celu poprawy bezpieczeństwa obywateli polskich, a w szczególności dzieci i młodzieży, by chronić ich przed przemocą w rodzinie.

Przemoc nie jest jednorazowym incydentem. Sprawcy przemocy wobec małoletnich nadużywają swojego autorytetu i siły, żeby osiągnąć własne cele. Zadając ból, wymuszają na ofierze pożądane konkretne zachowania (Mazur, 2002, s. 12).

Dane policji najlepiej świadczą o tym, że problem przemocy w rodzinach jest duży, dlatego zdecydowanie należy podjąć działania zapobiegawcze. Jest to również ważny problem badawczy.

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

Przemoc w rodzinie można uznać za najbardziej dramatyczny, powszechny problem społeczny. Stosowana w stosunku do członków rodziny, narusza ich wolność, godność, dobra osobiste oraz podstawowe prawa do zdrowia i życia. Osoby dorosłe, dzieci i młodzież, doświadczając przemocy, doznają szkód fizycznych, psychicznych i cierpienia. Przemoc w rodzinie oddziałuje też na funkcjonowanie młodzieży w szkole. Często młodzi ludzie osiągają z tego powodu gorsze wyniki w nauce, wagarują, słabiej radzą sobie z codziennymi zajęciami czy problemami. Celem podjętych badań była próba określenia oddziaływania przemocy w rodzinie na funkcjonowanie młodzieży w domu i w szkole w okresie adolescencji. W związku z tym sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Jakie formy przemocy występują w domach badanej młodzieży?
2. Jak funkcjonuje młodzież w domu i w szkole w sytuacji występującej przemocy w rodzinie?

Jako metodę badawczą w pracy zastosowano sondaż diagnostyczny. W celu poznania form przemocy w domach badanej młodzieży oraz sposobów jej funkcjonowania w domu i w szkole wykorzystano kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji.

Przeprowadzone badania miały charakter ilościowy. Wnioski wyciągnięte w toku analizy oraz ich interpretację można odnieść do badanej populacji. Dalsze badania mogą prowadzić do szerszych uogólnień. Zbadanie młodych ludzi pochodzących z rodzin dotkniętych przemocą domową było niezmiernie trudne, ponieważ często charakteryzują się oni dwiema skrajnymi postawami – są zamknięci w sobie lub agresywni i jednocześnie nie chcą nikogo dopuścić do swojego świata, do swoich problemów.

Przeprowadzenie omawianych tu badań było możliwe dzięki pracy jednej z autorek w świetlicach socjoterapeutycznych funkcjonujących na osiedlach socjalnych oraz jako pracownik socjalny MOPS-u w Radomiu, a także jako organizator społeczności lokalnych w Stowarzyszeniu Mieszkańców z Mroza. Zarówno MOPS, jak i Stowarzyszenie oferują pomoc rodzinom i osobom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej lub materialnej, zamieszkałym na terenie Polski, mającą na celu podniesienie poziomu ich życia oraz wyrównanie szans. Autorka zdobyła zaufanie i szacunek dzieci, młodzieży i dorosłych. Powierzali jej swoje najskrytsze tajemnice, problemy, smutki i radości, co ułatwiło przeprowadzenie wśród nich badania.

Grupę badawczą dobrano celowo. Badania były prowadzone wśród osób mieszkających na osiedlach socjalnych oraz uczęszczających na zajęcia do świetlicy socjoterapeutycznej i do szkoły w Radomiu, które są prowadzone przez Zakład Doskonalenia Zawodowego w Kielcach. W badaniach ankietowych wzięło udział 85 uczniów, którzy byli zagrożeni przemocą.

Chcąc bliżej poznać osoby uczestniczące w badaniu, uczniom zadano pytanie dotyczące liczby członków w rodzinie: 45 osób (53%) zadeklarowało, że ich rodzina liczy od 3 do 5 osób, natomiast 21 osób (25%) żyje w rodzinach 1–3-osobowych. Z kolei 19 (22%) respondentów wskazało, że ich rodzina składa się z ponad 5 osób, większość badanych pochodzi zatem z rodzin wielodzietnych.

ODDZIAŁYWANIE PRZEMOCY DOMOWEJ NA FUNKCJONOWANIE MŁODZIEŻY W OKRESIE ADOLESCENCJI

Jak wynika z przeglądu literatury, przemoc domowa ma wpływ na funkcjonowanie młodzieży w okresie adolescencji. Objawami są zmęczenie, trudności z koncentracją i ze snem, myśli samobójcze, poczucie bezradności. Dla lepszego poznania oddziaływania przemocy na funkcjonowanie szkolne młodzieży zadano respondentom pytanie dotyczące zachowań, z jakimi spotykają się w rodzinie. Wyniki przedstawiono na rysunku 3.

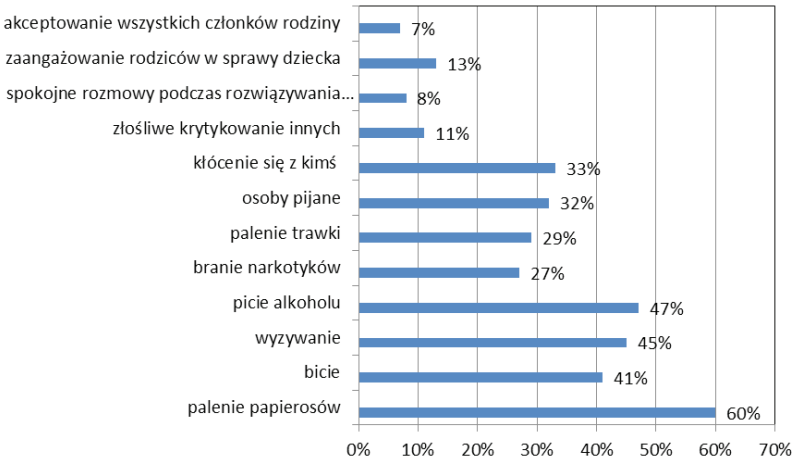

Rysunek 3. Najczęściej obserwowane przez młodzież zachowania w rodzinie
Źródło: opracowanie własne.

Analizując rysunek 3, można stwierdzić, że młodzież w okresie adolescencji najczęściej obserwuje w swojej rodzinie palenie papierosów (60% ankietowanych). Jest to najpopularniejsza używka stanowiąca zagrożenie dla zdrowia dzieci i młodzieży. Młodzi ludzie, będąc świadkami palenia papierosów, mają do czynienia z negatywnymi wzorcami. W większości przypadków palenie tytoniu przez dzieci to próba naśladowania osób dorosłych – sposobu trzymania papierosa, mimiki twarzy, zaciągania się dymem. Należy również pamiętać o szkodliwym wpływie na organizm palenia biernego. Szacunkowo w Polsce około 3 mln dzieci to bierni palacze.

Na drugim miejscu najczęściej obserwowanych przez młodzież zachowań w rodzinie znalazło się picie alkoholu (47% respondentów). Ta kategoria wiąże się z tym, że młodzież często widzi pijane osoby w domu (32%). Często dzieje się tak, że jedno z rodziców lub oboje są alkoholikami. Alkoholizm rodziców jest dla dziecka źródłem wielu traumatyzujących przeżyć, oddziałujących z tym większą szkodą dla jego rozwoju, im jest ono młodsze. Nadużywanie alkoholu przez jednego z domowników wywołuje u pozostałych członków rodziny strach, lęk, gniew, smutek, napięcie, wstyd, upokorzenie. Szczególnie strach i lęk powodują rozpad systemu więzi i oparcia, który powinien istnieć w domu rodzinnym i dawać członkom rodziny poczucie bezpieczeństwa. Skutkuje to poważnymi konsekwencjami w wieku dorosłym.

Ponadto często w domach rodzinnych młodzież słyszy wyzwiska pod swoim adresem. Taką odpowiedź zaznaczyło 38 osób (44% badanych). Jest to rodzaj przemocy psychicznej, która znacząco obniża prawidłowy rozwój człowieka. Szczególnie przemoc stosowana przez rodziców zostawia trwałe ślady w psychice dziecka. Młodzież dość szybko zdaje sobie sprawę z odrębności fizycznej od rodziców, ale emocjonalnie jest z nimi związana przez wiele lat. Przemoc psychiczna niszczy godność młodych ludzi, obniża poczucie własnej wartości, powoduje poczucie bycie niechcianym i niekochanym. Za przemoc emocjonalną wobec młodzieży można uznać sytuację, w której adolescenci są świadkami przemocy w stosunku do kochanej osoby.

Kolejną kategorią zaznaczoną przez ankietowanych było bicie. Wskazało na nią 35 osób (41% badanych). Ten rodzaj przemocy w stosunku do młodzieży jest wykorzystywany po to, „żeby się słuchała", „dla jej dobra", „żeby posprzątała pokój", „żeby lepiej się uczyła". Na przemoc fizyczną o większym natężeniu narażeni są chłopcy, zazwyczaj są oni bici lub kopani.

Młodzi ludzie są często świadkami kłótni w domu rodzinnym (33% respondentów). Wielokrotnie spotykają się także ze złośliwym krytykowaniem innych osób w ich obecności (11%). Biorąc pod uwagę możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi przez ankietowaną młodzież, można zauważyć, że często trzy kategorie: picie alkoholu, osoby pijane oraz kłótnie – były zaznaczane przez te same osoby.

Młodzież w domu rodzinnym ma styczność również z paleniem trawki (29% badanych) i zażywaniem narkotyków (27%). Te ostatnie są bardzo szkodliwe. Uzależnienie to nie jedyny efekt uboczny ich stosowania. Przy długotrwałym nadużywaniu działają jak trucizna, która powoli niszczy cały organizm. Ponadto wpływają na funkcjonowanie poszczególnych narządów i mogą zmieniać psychikę człowieka. Tego typu zachowania stanowią negatywny wzorzec dla młodych ludzi, którzy w efekcie z czasem również sięgają po takie używki.

Badana młodzież wyróżniła dodatkowo pozytywne sytuacje, z którymi spotyka się w domu rodzinnym. Są to: zaangażowanie rodziców w sprawy dziecka

(13% ankietowanych), spokojne rozwiązywanie konfliktów (8%) oraz akceptowanie wszystkich członków rodziny (7%). Takie wypowiedzi należą jednak do zdecydowanej mniejszości.

Z przytoczonych danych wynika, że młodzież w okresie adolescencji najczęściej w swojej rodzinie obserwuje niewłaściwe zachowania, takie jak palenie papierosów, picie alkoholu, bójki, kłótnie, co ma wpływ na jej funkcjonowanie w okresie adolescencji.

Młodzi ludzie mocno przeżywają nieprawidłowe sytuacje w swoich rodzinach. Zachowania czy gesty, które pojawiają się u stosującego przemoc rodzica, mogą w przyszłości w bardzo negatywny przełożyć się na życie dziecka, wywołują bowiem lęk i kojarzą się z wybuchami złości i agresji. Napięcie, spowodowane zachowaniami agresywnymi, może występować również wtedy, gdy ofiara już go nie doświadcza. Taka osoba może być uległa partnerowi lub innej osobie, broniąc się w ten sposób przed wybuchem agresji. Ofiary, przeżywając nieustannie zdarzenia z dzieciństwa, żyją w ciągłym lęku.

Jakie działania podejmuje młodzież w sytuacji przemocy występującej w rodzinie? Szczegółowe dane ilustruje rysunek 4.

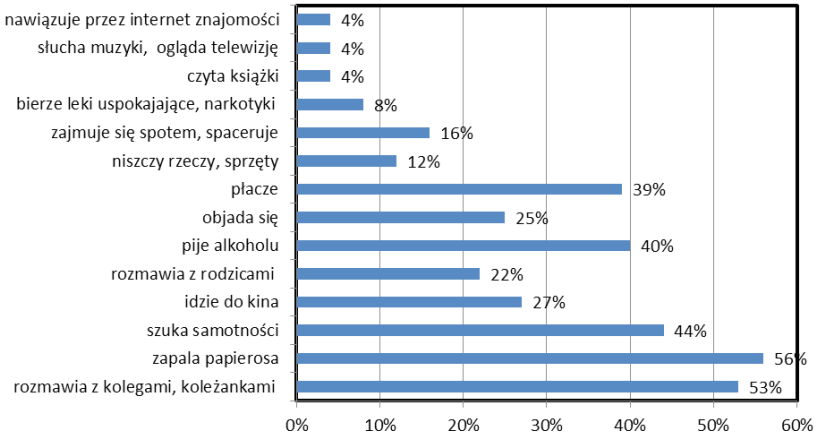

Rysunek 4. Funkcjonowanie młodzieży w sytuacji przemocy domowej
Źródło: opracowanie własne.

Młodzież, która doznaje przemocy w rodzinie lub jest jej świadkiem, najczęściej zapala papierosa lub rozmawia z kolegami, koleżankami. Takich odpowiedzi udzieliło ponad 50% badanych. Należy szczególnie zwrócić uwagę na dużą szkodliwość palenia u nastolatków. Jest to związane z większym ryzykiem uzależnienia się od nikotyny niż w innej grupie wiekowej. Młode osoby są bardziej narażone na objawy ze strony układu nerwowego. Występują u nich zmiany nastroju, problemy ze snem, pamięcią i nauką. Osoby palące częściej chorują na infekcje

układu oddechowego, mają gorszą wydolność fizyczną. Nałóg powoduje też zaburzenia w układzie hormonalnym, co ma istotne znaczenie w okresie dojrzewania. Taka reakcja młodzieży jest z pewnością związana z przykładami zaobserwowanymi w domu rodzinnym, ale również z modą na palenie papierosów panującą wśród nastolatków.

Wśród respondentów pojawiły się również odpowiedzi, że gdy młodzi ludzie mają kłopoty związane z przemocą domową, to po prostu szukają samotności (44% ankietowanych), co może świadczyć o braku zaufania do kogokolwiek. Samotność może być dla człowieka zjawiskiem pozytywnym, związanym z korzystnymi zmianami. W przypadku osób badanych jest jednak raczej zjawiskiem destrukcyjnym, prowadzącym do negatywnych konsekwencji.

Analizując dane przedstawione na rysunku 4, należy wskazać, że 39% badanych płacze, gdy boryka się z różnymi problemami, ale robią to tak, żeby dorośli nie widzieli. Aż 34 respondentów (40%) przyznało, że w takich sytuacjach sięgają również po alkohol, co jest z kolei przyczyną konfliktów rodzinnych. Co istotne, częste spożywanie alkoholu może bardzo szybko doprowadzić do uzależnienia. Niestety, po alkohol młodzież sięga coraz częściej i w coraz młodszym wieku. Ze statystyk wynika, że wiek inicjacji alkoholowej z roku na rok się obniża. Trudne sytuacje rodzinne, takie jak właśnie przemoc domowa, są dla młodzieży dobrym powodem, aby się napić. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonych badań. Opisane wyżej reakcje młodzieży na przemoc domową często zaznaczały te same osoby. Dotyczy to głównie palenia papierosów i picia alkoholu.

Młodzież w sytuacji przemocy w domu wybiera też inne rozwiązania. Co czwarta osoba ankietowana idzie do kina, a niektórzy uprawiają sport lub wybierają spacer (16% badanych). Ten ostatni sposób często pozwala na rozładowanie złych emocji poprzez wysiłek fizyczny. Aktywność fizyczna poprawia kondycję psychiczną młodego człowieka. Ruch i ćwiczenia wpływają korzystnie na samopoczucie, ułatwiają radzenie sobie ze stresem.

Warto odnotować, że znaczny odsetek badanych osób w sytuacji stresu związanego z przemocą domową sięga po jedzenie. Taką reakcję zaznaczyło 25% respondentów. Do szkodliwych reakcji na przemoc domową można zaliczyć niszczenie rzeczy i sprzętów domowych (12%) oraz sięganie po leki uspokajające czy narkotyki (8%). Kilka osób (4%) czyta książki, słucha muzyki lub ogląda telewizję oraz nawiązuje kontakty internetowe.

Podsumowując, należy zauważyć, że młodzież w sytuacjach trudnych pali papierosy, rozmawia z kolegami lub koleżankami, sięga po alkohol albo płacze i szuka samotności. Młodzi ludzie zostają wówczas sami z problemami i nie są w stanie sobie pomóc. Z wypowiedzi respondentów wynika, że nastolatki nie proszą o pomoc, ponieważ nie potrafią tego zrobić. Takie zachowania młodych osób są niepokojące, ponieważ mogą mieć różne następstwa, prowadzące nawet do depresji.

W badaniu ankietowym istotne było sprawdzenie, czy respondenci – młodzi ludzie i dorośli – wiedzą, jak młodzież doświadczająca przemocy w rodzinie funkcjonuje w szkole. Odpowiedzi badanej młodzieży przedstawiono na rysunku 5.

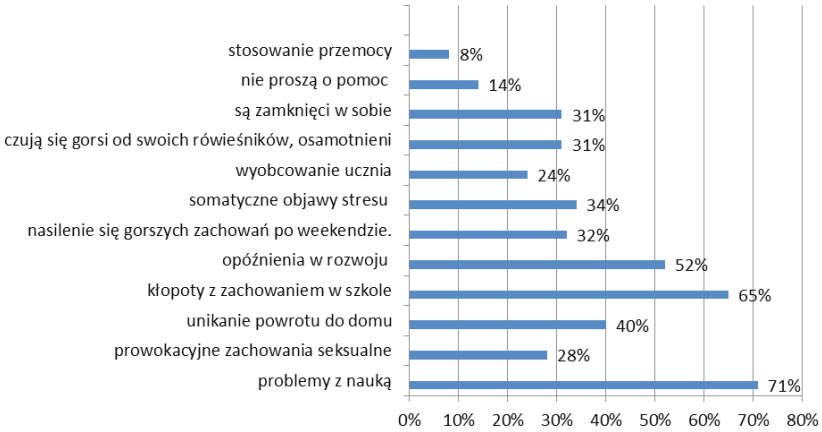

Rysunek 5. Funkcjonowanie w szkole młodzieży doświadczającej przemocy w rodzinie
Źródło: opracowanie własne.

Problemy z nauką w przypadku młodych ludzi nie zawsze są związane z ich zdolnościami, często bowiem wpływają na to warunki środowiskowe lub osobowościowe, które powodują trudności w obszarze społecznym i emocjonalnym. Gdy młodzi ludzie doznają permanentnego stresu wynikającego z przemocy w rodzinie, to odbija się to na nauce – osiągają złe wyniki w szkole. Przeżywają często sytuacje rodzinne czy różne konflikty i zużywają całą energię na rozwiązanie aktualnych problemów rodzinnych, w wyniku czego brakuje im energii, aby w odpowiednim stopniu skoncentrować się na nauce. Zdecydowana większość nastolatków potwierdziła, że ma problemy z nauką i przez to uzyskuje negatywne oceny (60 osób, czyli 70% wszystkich badanych).

Problemy z nauką często są konsekwencją zaburzeń w rozwoju intelektualnym, społecznym, fizycznym czy emocjonalnym. Młodzież również zauważa takie problemy u siebie. Do takich osób zaliczono połowę badanych. Nieco więcej respondentów (65%) uważa, że przemoc wpływa na kłopoty z zachowaniem w szkole. Zaburzenia zachowania mają złożone uwarunkowania i mogą być wynikiem interakcji czynników środowiskowych i biologicznych. W przypadku badanych osób kłopoty z zachowaniem w szkole mają początek w rodzinie – wiążą się z błędami wychowawczymi rodziców, z ich brakiem umiejętności wychowawczych, ale przede wszystkim są skutkiem dysfunkcji ról rodzinnych. Młodzież ma niewłaściwe wzorce zachowań, jest krzywdzona, doznaje urazów psychicznych, potrzeby młodych ludzi są zaniedbywane. Wszystkie powyżej opisane kategorie łączą się ze sobą. Jeśli uczeń ma zaburzenia emocjonalne czy

intelektualne, to otrzymuje negatywne oceny. Często towarzyszą temu problemy z zachowaniem.

Młodzi ludzie, nie chcąc wracać do domu, w którym panuje przemoc domowa, często dłużej pozostają w szkole (np. na boisku szkolnym). Czują się wówczas bezpiecznie. Równie często namawiają kolegów do wyjścia na piwo czy do salonu gier. Wybierają miejsca, gdzie nie trzeba płacić za wejście, a zatem nie muszą mieć pieniędzy (40% badanych). Z jednej strony nastolatkowie unikają powrotu do domu, a z drugiej przejawiają zachowania agresywne, gdy wracają do szkoły po weekendzie. Przyczyn agresji może być wiele. Jedną z ważniejszych są relacje domowe. Wśród czynników związanych z rodziną i rodzicami do najważniejszych należą m.in. alkoholizm, inne uzależnienia, choroby psychiczne, zachowania dezadaptacyjne rodziców, restrykcyjne warunki wychowawcze, niewłaściwa realizacja ról rodzicielskich oraz poważne konflikty rodzinne (awantury, kłótnie, bójki, manipulacje między dorosłymi), w których uczestniczą lub których świadkami są dzieci i młodzież. W przypadku aż 34% badanej młodzieży po weekendzie spędzonym w domu nasilają się gorsze zachowania, często reagują agresywnie na różne sytuacje szkolne. Ponadto uważają, że przemoc jest skutecznym i szybkim sposobem na rozwiązanie problemów (8%). Jedna trzecia respondentów zauważa u siebie somatyczne objawy stresu. Stres jest chorobą cywilizacyjną, syndromem XXI stulecia. Jeśli jest długotrwały i intensywny, to ma destrukcyjny wpływ na funkcjonowanie i zdrowie człowieka. Młodzi ludzie często się przeziębiają, cierpią na bezsenność, mają skłonność do omdleń, migren, występują u nich ciśnieniowe bóle głowy, a dziewczęta borykają się z zaburzeniami w miesiączkowaniu i szybką utratą wagi.

Oprócz problemów ze zdrowiem fizycznym należy wskazać jeszcze na problemy w sferze emocjonalnej. Młodzi ludzie często zamykają się w sobie, tłumią emocje. Jedna czwarta badanych czuje się gorsza od swoich rówieśników, jest osamotniona. Poza tym często nie mówią tego, co myślą, co czują, mają poczucie wyobcowania. Chcąc się przypodobać kolegom w szkole czy nauczycielom, mówią to, co ich rozmówcy chcą usłyszeć; zachowują się tak, aby wpasować się w otoczenie; tłumią swoje uczucia, nie wypowiadają się szczerze. Zazwyczaj powyżej opisane kategorie zakreślały te same osoby. Świadczy to o tym, jak poważne jest to zjawisko, jak trudno sobie z nim radzi badana młodzież. Nastolatkowie nie potrafią prosić o pomoc; uważają, że to coś złego (14% badanych).

Niepokojące są też prowokacyjne zachowania seksualne młodzieży (seksting). Zauważyło je u siebie 28% badanych. Młodzież drogą elektroniczną, w formie wiadomości MMS lub na portalach społecznościowych, publikuje np. prywatne treści (głównie zdjęcia) w kontekście seksualnym, erotycznym i intymnym.

Reasumując, można stwierdzić, że młodzież doświadczająca przemocy w rodzinie ma problemy w szkole z nauką i ocenami, a także z zachowaniem. Młode osoby mają zaburzone poczucie własnej wartości, niską samoocenę oraz proble-

my ze zdrowiem fizycznym i psychicznym. Wstydzą się sytuacji w domu, nie mówią nikomu o swoich problemach.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy podkreślić, że niewłaściwe zachowania, jakie młodzi ludzie obserwują w rodzinie, takie jak palenie papierosów, picie alkoholu, bójki czy kłótnie, wpływają na ich zachowanie. Gdy borykają się z problemami, postępują bowiem tak samo – palą papierosy, sięgają po alkohol itd. I w domu, i w szkole szukają samotności. Nie chcą lub nie potrafią prosić o pomoc, w efekcie czego pozostają sami ze swoimi problemami.

Takie zachowania młodych osób są niepokojące, ponieważ mogą mieć negatywne następstwa zarówno w życiu dorosłym, jak i w pracy zawodowej. Poza tym młodzież doświadczająca przemocy w rodzinie często ma problemy z nauką i ocenami w szkole, a także z zachowaniem. Do tego należy dodać zaburzone poczucie własnej wartości oraz niską samoocenę. Młodzi ludzie wstydzą się sytuacji w domu i nie mówią o niej nikomu.

Po przeanalizowaniu literatury dotyczącej przemocy w rodzinie oraz uwzględnieniu wyników badań empirycznych sformułowano następujące wnioski:

1. Konieczne jest organizowanie intensywnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla młodzieży doświadczającej przemocy w rodzinie.
2. Należy systematycznie organizować szkolenia i warsztaty dla pracowników szkół i instytucji oświaty, świetlic i klubów środowiskowych oraz dla pracowników miejskich ośrodków pomocy społecznej na temat pracy z rodziną z problemem przemocy w rodzinie.
3. Praca z młodzieżą doświadczającą przemocy w rodzinie musi być organizowana w warunkach zapewniających intymność i bezpieczną atmosferę.
4. Nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy i psychologowie powinni wzmacniać poczucie własnej wartości młodzieży, która doświadcza przemocy w rodzinie.

BIBLIOGRAFIA

Badura-Madej, W., Dobrzyńska-Mesterhazy, A. (2000). *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Cichla, J. (2009). Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie w kontekście teorii i doświadczeń praktycznych. W: R.M. Ilnicka, J. Cichla (red.), *Wybrane aspekty przemocy. Prognoza i profilaktyki* (s. 107–124). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.

Dąbrowska, E. (2012). Przemoc w rodzinie jako zjawisko społeczne. W: E. Kowalewska-Borys (red.), *Problematyka przemocy w rodzinie. Podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych* (s. 13–26). Warszawa: Difin.

Gelles, R.J. (2003). Violence in the family. W: W. Heitmeyer, J. Hagan (eds.), *International Handbook of Violence Research* (s. 837–862). Dordrecht: Springer.

Hardesty, J., Haselschwerdt, M., Johnson, M. (2012). Domestic Violence and Child Custody. W: K. Kuehnle, L. Drozd (eds.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court* (s. 442–478). New York: Oxford University Press.

Jarosz, E. (2001). *Dom, który krzywdzi*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk".

Jarosz, E., Nowak, A. (2012). *Dzieci ofiary przemocy domowej w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Biuro Rzecznika Praw Dziecka.

Krzywicka, L. (2007). Przemoc w rodzinie – specyfika pracy socjalnej z ofiarami przemocy. W: S. Pawlas-Czyż (red.), *Praca socjalna wobec współczesnych problemów społecznych* (s. 121–138). Toruń: Wydawnictwo Akapit.

KWP Policja. (2019). *Przemoc w rodzinie*. Pobrane z: http://statystyka.policja.pl (dostęp: 5.05.2019).

Lewicka-Zelent, A., Trojanowska, E. (2017). Rodzina z problemem przemocy. Podejście interdyscyplinarne. W: A. Lewicka-Zelent (red.), *Przemoc rodzinna. Aspekty psychologiczne, pedagogiczne i prawne*. Warszawa: Difin.

Mazur, J. (2002). *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".

Pospiszyl, I. (1999). *Razem przeciw przemocy*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak".

Rutkowska, A., Makara-Studzińska, M. (2015). Przemoc w rodzinie alkoholowej. Trauma dzieciństwa i jej skutki w życiu dorosłym. W: M. Petrykowska, D. Sarzała (red.), *Rodzina w obliczu współczesnych zagrożeń i przemian społeczno-kulturowych* (s. 21–37). Pułtusk–Warszawa: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora.

Sakowicz, T. (2007). *Dysfunkcjonalność rodziny a resocjalizacja. Wybrane teksty z socjologii rodziny i resocjalizacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Seweryńska, A.M. (2004). *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej. Przewodnik dla wychowawców i nauczycieli*. Warszawa: WSiP.

SUMMARY

Violence in family is the most dramatic and the most frequent social problem. It violates freedom, personal interests and basic rights for health and life of family members. Violence in family has an enormous influence on the youth's growing up in the period of adolescence. Both physical and mental harm that young people experience are disclosed in different forms and cover all spheres of life. Interference in functioning of young people both at school and in society appear under the influence of unfavorable family conditioning. The aim of the analysis is defining the influence of violence in family on functioning of youth at school and in domestic environment. Violence is a very sensitive topic, and because of this young people need support from every institution, a person who undertakes interventions related to ensuring safety to victims of violence and mitigating its negative effects. In order to ensure greater comfort for young people experiencing domestic violence, it is necessary to systematically carry out trainings and workshops for employees of schools and educational institutions, community centers and environmental clubs and for employees of municipal social welfare centers employees on working with the family with the problem of domestic violence.

Keywords: youth; adolescence; family; violence

Recenzenci czasopisma w 2020 roku

Agnieszka Kulik
Aleksandra Jasielska
Aleksandra Skrabacz
Anna Andrzejewska
Anna Barbara Jarkiewicz
Anna Bocheńska-Brandt
Anna Danuta Weissbrot-Koziarska
Anna Karłyk-Ćwik
Arkadiusz Żukiewicz
Beata Lucyna Szluz
Dariusz Doliński
Dariusz Sarzała
Ewa Katarzyna Wysocka
Francesco Pira
Irena Małgorzata Mudrecka
Jarosław Rychlik
Jolanta Masiak
Justyna Mróz
Katarzyna Czubak
Łukasz Kwadrans
Małgorzata Przybysz-Zaremba
Marie Gabriela Lhotová
Mariusz Bogdan Snopek
Marzanna Farnicka
Mieczysław Dudek
Mirosław Dymon
Monika Badowska-Hodyr
Monika Obrębska
Myroslava Mushkevych
Natalia Kostruba
Ryszarda Ewa Bernacka
Sławomir Grzegorz Grzesiak
Sławomir Sobczak
Teresa Zbyrad
Urszula Bissinger-Ćwierz
Urszula Szuścik
Wiesława Limont